

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

Kapitel IV.

Rune 13 i Rækken \mathfrak{N} har som ags. Navn Stephens 5 *eoh* (medens Rune 19 der har Navnet *eh*), og dens Lydværdi er angivet som *eo*. Stephens 8 er Navnet *ih* og Lydværdien angivet som *i et h* (Rune 19 heder her *eh*). Jfr. de nærmere Angivelser om det ags. Navn NI. S. 117 f. og v. Grienberger, Arkiv XV S. 10—12.

Det ags. Runedigt forklarer Navnet paa følgende Maade:

(Eoh) biþ útan unsméþe tréow,
heard, hrúsan fæst, hyrde fjres,
wyrtrumum underwreded, wynan on¹⁾ éþle.

»*Eoh* er udvendig et ikke glat Træ, haardt, jordfast, Ildens Vedligehold, fornedet støttet til Rødder, en Fryd paa hjemlig Grund«.

Her er *eoh*²⁾ opfattet som det Ord, der betyder »Barlind, Taksus«, hvilket ellers heder *éow* eller *úw*, nyeng. *yew*, svarende til oldn. *ýr* »Barlind«. Th. v. Grienberger (Arkiv XV S. 9 Anm. 2) gjør opmærksom paa, at ligesom *eoh* her siges at være *heard*, saaledes heder det i Gaade 56 Linje 9 i Exeter-Bogen: *se hearda úw*. Jfr. ogsaa NI. S. 121 f. (Derimod er Navnet paa Rune 19 i det ags. Runedigt opfattet som Ordet for »Hest«.)

Runen \mathfrak{N} er ikke bevaret i den kortere nordiske Runerække, og vi har ikke nogen umiddelbar Kundskab om, hvilket Navn Runen havde i den længere nordiske Runerække.

Men et til det ags. Runenavn *eoh* baade i Ordform og i Ordbetydning ialfald i det væsentlige svarende Navn synes i den kortere nordiske Runerække at

¹⁾ Originalen har sandsynlig havt *wyn an* og det sidste Ord rettet til *on*.

²⁾ Jeg antager, at Ordet *eoh* i Ags. har været udtalt med lang Vokal. Men jeg sætter ikke Længdetegn over *e* for at bruge en neutral Skrivemaade, som intet foregriber om Vokalens Længde.

gjenfindes som Navn paa en anden Rune. Rune 15 i den længere Række er Ψ . Denne følger i Rækken paa den gotlandske Kylfver-Sten umiddelbart efter \mathcal{J} , medens den ellers er adskilt fra denne ved Runen for p. Denne Rune Ψ heder i Ags. *eolhx*. Den er i Formen \blacktriangle bevaret i den kortere nordiske Runerække, men her er dens Plads forandret, idet den er stillet tilsidst. Navnet paa \blacktriangle i den yngre nordiske Runeskrift har ikke nogetsomhelst med det ags. Navn paa Runen Ψ , nemlig *eolhx*, at gjøre. Runen \blacktriangle bruges i de ældste nordiske Indskrifter med den kortere Rækkes Runer som Tegn for *r*, d. e. en af tonende *s* opstaaet *r*-Lyd.

Navnet paa \blacktriangle er i Oldisl. og Oldnorsk *ýr*, som forekommer i 3dje gramm. Afh. i Sn. Edda, Bj. M. Ólsens Udg. S. 42.

I det norske Runedigt forklares Navnet saaledes: (*ýr*) er *vetr-grænstr víða* »*ýr* er det vintergrønneste af Trær«. Her er Runenavnet opfattet som Ordet *ýr* i Betydning »Barlind, Taksus«. I de islandske Forklaringer er Runenavnet *ýr* opfattet som Ordet *ýr* i den af Betydningen »Barlind« afledede Betydning »Bue«.

Det danske Runenavn er i Abeced. Nordm. og hos Stephens 14 skrevet *yr*.

Som dansk Navn har Leiden-Rækken skrevet med Runer \mathbb{R} (2den Rune utydelig) og med latinske Bogstaver *ir*. Her er Skrivemaaden med \mathbb{R} (hvis denne Rune er sikker) paafaldende. \mathbb{R} *ir* synes at betegne Udtalens *ér* (med langt lukket *e*). Ligesaa betegnes Udtalens *é* ved \mathbb{I} i \mathbb{V} \mathbb{I} \mathbb{N} *fiu*. Om Navneformen **ér*, som ligeledes har betegnet »Barlind«, se i det følgende ved Behandlingen af Navneformen *eir* i de irske Afskrifter. Derimod holder jeg det for udelukket, hvad v. Grienberger (Arkiv XIV S. 103) formoder, at Leiden-Rækkens \mathbb{R} *ir* skulde udtrykke et fra Runenavnet *ýr*, d. e. »Barlind«, fuldstændig forskjelligt og ingensteds med Betydning af det latinske »aes« paavist Runenavn *eir*. I Navnene for *r*, *k* og *n* er Tvelyden i Leiden-Rækken betegnet ved to Runer.

I den irske Optegnelse af den norske Runerække findes sidst i Rækken Runenavnet *eir*, og dens Lydværdi er her angivet som *e*.

Her staar altsaa Runenavnet *eir* paa samme Plads som ellers i den kortere nordiske Runerække *ýr*, og i den ene Afskrift er Runetegnet \blacktriangle herved skrevet. Naar Runens Lydværdi her er angivet som *e*, oplyses dette, som jeg NI. S. 133 ff. har paavist, ved nordiske Indskrifter. Runen \blacktriangle betegner nemlig i svenske og danske Indskrifter fra Slutningen af 10de og fra 11te Aarh. af og til *e*. Se nærmere herom Wimmer S. 244—249; jfr. for Norges Vedkommende NI. S. 564¹⁾.

Det synes herefter klart, at *eir* i den irske Gjengivelse af den norske Runerække er Navn paa Runen \blacktriangle , som i Leiden-Rækken heder *ir* og ellers i Norden *ýr*.

Til Forklaring heraf maa antages, at Runenavnet *eir* er en irsk Skrivemaade for nordisk **ér*, ligesom Ierne skrev *éiricc* ved Siden af *éiric*, *eire* ved Siden af *ere* o. s. v.

¹⁾ I den nordiske Runerække hos Stephens 12 (Hickes, Thesaurus III tab. 6 efter Cod. Cotton. Galba A 2) er over Runen \blacktriangle som Lydværdi skrevet *æ* (sammenslynget *ae*, ikke sammenslynget *æ*, som Stephens feilagtig har). Dette oplyses derved, at Runen \blacktriangle i nordiske Indskrifter er brugt f. Eks. i følgende Ord: \blacktriangle *ftir* Liljegren R.-U. 1370 (Vestergötland), *tr* \blacktriangle *k* Hobro-Stenen i Jylland og Liljegren 1371, 1372, d. e. *dræng*.

At *ýr* har havt en nordisk Sideform **éR*, kan støttes ved Analogi. Oldn. *ýr* er nærmest af en førhistorisk Stammeform, som har begyndt med **īw*-. Hvis man forklarer **éR* af samme Stammeform, saa forholder **éR* sig til *ýr*, som *Té*- i *Tésalr*, Navnet paa en Bygd i Smaalenene (Norske Gaardnavne I S. 337 f.), forholder sig til Gudenavnet *Týr*. Men snarere er vel **éR* opstaaet af en ligebetydende Stammeform, som har begyndt med **īh*-, endnu ældre **īhw*-, og **éR* forholder sig da til *ýr* af **īw*- omtrent, som oht. *īha*, oldnedert. *īch*, schweiz. *īche* forholder sig til oht. *īwa*¹).

Det Navn, som Runen **⚊** sædvanlig har i historisk norsk og islandsk Sprog, *ýr* har altsaa den samme Ordbetydning (eller Mening) som det ags. Navn paa Runen **⚊**, nemlig »Barlind, Taksus«, og grammatisk er oldn. *ýr* enten identisk eller nær beslægtet med ags. *eoh*²). Derfor synes det ikke at kunne være tvivlsomt, at Navnet *ýr* i Nordisk fra Runen **⚊** er blevet overført paa Runen **⚊**, som tidligere havde Tegnet **⚊**.

Dette bestyrkes derved, at Navnet *ýr* af en anden Grund ikke kan være det oprindelige paa Runen **⚊**, som tidligere har havt Formen **⚊**. Dette ser man nemlig deraf, at Runen **⚊** i Ags. har Navnet *eolhx*, som aabenbart ingensomhelst Forbindelse har med det nordiske Runenavn *ýr*. Og at en Navneform, hvoraf *eolhx* er opstaaet, har været det oprindelige Navn paa Runetegnet **⚊**, skal jeg i det følgende ved Behandlingen af dette ags. Runenavn søge at vise.

I Forbindelse med de i det foregaaende meddelte Oplysninger om Navnet paa Runen **⚊** i Ags. skal jeg tilføie nogle Ord om Runens Lydværdi i Indskrifterne, hvilket Spørgsmaal ikke er nærmere behandlet under Omtalen af Runens Lydværdi S. 13. I NI. (se navnlig S. 121) har jeg vist, at Runen **⚊** i ags. Indskrifter betegner den ikke faste *i*-Lyd, som dialektisk skifter med *ie*, *eo*, *y*, *e*. Til denne Mening har v. Grienberger (Arkiv XV S. 11) sluttet sig³).

¹) Derimod mener v. Grienberger (Arkiv XIV S. 113), at Runenavnet *eir* i irske Haandskrifter er samme Ord som oldn. *eir* n. „Kobber“, og han identificerer paa den ene Side dette Runenavn med northumbrisk *éir* som Navn paa **æ**-Runen og paa den anden Side forbinder han Runenavnet *eir* med Salzburg-Hskr.'s *ezecc*, som er Navn paa *z* og som af v. Grienberger forklares som en Afledning af *aiz* „Kobber“, der i Ulfilas Sprogform vilde hede **aizik*.

Dette kan jeg ikke holde for rigtigt. Imod, at Runenavnet *eir* skulde være oldn. *eir* „Kobber“, taler den Omstændighed, at det norske Runenavn *reid* i den irske Afskrift ikke heder *reid*, men *raid*. Og det vilde stride mod sædvanlig irsk Skrivemaade, at *ei* i det oldn. enstavelses *eir* skulde være betegnet ved *ei* og ikke ved *ai*. Fremdeles bør man, da *eir* som Navn paa **⚊** staar paa samme Plads i Runerækken som ellers *ýr* og da **⚊**, som sædvanlig har Navnet *ýr*, ogsaa kan betegne *e*, forbinde Navnet *eir* med det ellers forekommende Navn *ýr*, d. e. „Barlind“, hvis dette efter Sprogformen er muligt; og at det er muligt, har jeg ovenfor vist. Forbindelsen mellem *eir* og Salzburg-Hskr.'s *ezecc* forekommer mig endvidere høist usandsynlig, fordi *ezecc* hverken stemmer overens med *eir* i Lydværdi eller i sproglig Form. Endelig er Ligheden mellem *eir* i det irske Haandskrift og Navnet *aer* hos Stephens 8 paa den senere ags. Rune for **æ** vist aldeles tilfældig. Den sene Rune for **æ** heder ellers *æsc*. Naar Rækken hos Stephens 8 slutter med Navnene *aer*, *eor*, *yr*, synes Formen *aer* istedenfor *æsc* her at være dannet ved Indflydelse fra *eor* og *yr*.

²) Jfr. Müllenhoff, Zur Runenlehre S. 60 f.; Wimmer S. 243 f.

³) Om Runens Anvendelse paa Ruthwell-Korset se NI. S. 118 f. og v. Grienberger, anf. St.

Ligeledes har jeg søgt at vise, at Runen \mathfrak{J} i nordiske Indskrifter betegner dels en kort, dels en lang Vokal, dels en *i*-Lyd, dels en *e*-Lyd. Jeg har derfor i nordiske Indskrifter transskriberet Runen ved *i* eller *e* og antaget, at Runens Navn har været udtalt dels **ihax*, dels **ehax* (Sideformer til *yr*, af **iwar*).

Th. v. Grienberger (anf. St.) vil transskribere Runen i nordiske Indskrifter (ligesom i ags. Indskrifter og i vestgermanske Indskrifter fra Fastlandet) ved *y*. Dette er efter min Mening for de nordiske Indskrifter Vedkommende feilagtigt, hvis Transskriptionen skal have den Mening at vise Runens Lydværdi. Thi ved v. Grienbergers Transskription *y* fremkommer i de nordiske Indskrifter en Række Udtaleformer, som synes mig aldeles ubevislige og sprogstridige. Saaledes paa Krogsta-Stenen *mwsy* og *sy*, i Hammeren-Indskriften *alfy*, paa Qvarntorp-Stenen *styn* o. s. v. Hvorledes vil man kunne støtte, at der i disse Former har været hørt *y*? Og hvorledes vil man kunne støtte den Mening, at Lyden *y* overhoved har hørt hjemme i de ældste nordiske Runeindskrifter Sprog¹⁾?

Heller ikke i vestgermanske Indskrifter kan \mathfrak{J} have været udtalt som *y*. Saaledes kan jeg ikke anerkjende en Navneform **leubwiniy* paa den større Nordendorf-Spænde²⁾.

Jeg skal her ikke i det enkelte paany optage Undersøgelsen om Lydværdien af Runen \mathfrak{J} i de nordiske og vestgermanske Indskrifter. Men jeg skal kun tilføie, at Runen i de nordiske Indskrifter oftest synes at betegne en lang eller halvlång Vokallyd.

O. v. Friesen (S. 23) mener, at det gotiske Navn paa Runen \mathfrak{J} har været **ehws* (**aihws*). Han bemærker, at Runens ags. Navn *eh* formelt kan føres tilbage paa got. **aihws*. Og han antager, at dette Runens oprindelige Navn senere paa vestgermansk Grund er blevet overført til Runen \mathfrak{M} , hvis oprindelige Navn skal have været got. **ēgeis*.

Denne Opfatning af Navnet paa Runen \mathfrak{J} kan jeg ikke dele. Den synes mig ikke at have nogen Støtte i de Optegnelser af germanske Runenavne, som er bevarede. Den ældste ags. Form af Runenavnet er nemlig *ih*, som adskilles fra *eh* (Navnet paa Rune 19). Og i de Haandskrifter, som har *eh*, er dette adskilt fra *eh* (Navnet paa Rune 19); se S. 64.

Ogsaa min Udvikling om det nordiske Runenavn *yr* (*ir*, *eir*, d. e. **ér*) i det foregaaende viser, som jeg tror, at v. Friesens Opfatning ikke kan være den rette.

Fremdeles er der flere Indskrifter med den længere Rækkes Runer, i hvilke Rune 13 forekommer brugt paa en saadan Maade, at den efter min Mening ikke lader sig forlige med v. Friesens Opfatning. Saaledes læser jeg paa Brakt. Nr. 28 *tiu* (hvor anden Rune er en Form af Rune 13) og forstaar dette som Navnet paa Guden *Tyr* i Vokativ. Her kan Runen ikke betegne det korte aabne *e*, hvilket v. Friesen forudsætter som Runens gamle Betydning. Ligesaa lidet synes en saadan

¹⁾ O. v. Friesen (S. 23) gjør samme Indvending mod v. Grienbergers Opfatning.

²⁾ Naar Sievers (i Pauls Grundriss² I paa den Tabel, som er indsat efter S. 260) opfører „hw?“ (*hw* udtrykt ved et sammenslynget Tegn) som den oprindelige Betydning af Runetegnet \mathfrak{J} , saa kan jeg efter det, som ovenfor er udviklet, ikke tiltræde denne Formodning.

Betydning at passe i flere andre nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer; f. Eks. ved *uu*, d. e. »(jeg) vier«, paa Brakt. Nr. 7 fra Dannenberg.

Endelig synes Brugen af Rune 13 i vestgermanske Indskrifter fra Fastlandet snarere at tyde paa, at den i dem betegner en *i*-Lyd (hvilket ogsaa Henning og Wimmer antager), end at den skulde have betegnet et kort aabent *e*.

Udgangspunktet for v. Friesens Mening om det oprindelige Navn paa Rune 13 og efter mit Skjøn denne Forklarings eneste Støtte er Overensstemmelsen i Form mellem Tegnet for Rune 13 og en kursiv Form af det græske Epsilon. Herom skal jeg siden tale.

Det gotiske Navn paa Runen \mathfrak{J} er ikke som Bogstavnavn optegnet i Salzburg-Hskr. (thi Bogstavnavnet *eyz* er en Gjengivelse af det Navn, som har tilhørt Runen \mathfrak{M}), og vi har derfor ingen ligefrem Kundskab om det gotiske Runenavn.

Jeg har vist, at Rune 13 hos Angelsakser, Nordboer og andre germanske Stammer har havt som Navn et Ord, der har betydet »Barlind, Taksus« og som forekommer bl. a. i følgende Former: oldn. *yǫr*, ags. *iw*, *éoh*, oht. *īha*, *īwa*, nht. *Eibe*. Disse Ordformer synes at vise tilbage til en germansk Stamme, som har begyndt med **ihw-*. Nu er Spørgsmaalet: Hvilket Navn og hvilken Lydværdi har Runen havt i den gotiske Runerække, der, som jeg tror, er den ældste germanske?

Her kan Navnet ikke have været **ihws* eller **ihs* eller **iws* eller **īwa*, thi Runerækken har jo havt en anden Rune, hvis Navn begyndte med langt *i*, nemlig *īs*.

Th. v. Grienberger transskriberer Runen \mathfrak{J} ved *y* og synes at antage dens oprindelige germanske Lydværdi for *y*. Men jeg kjender ingen Støtte for, at der af en Stamme **ihw-* skulde i Gotisk være opstaaet en Form, som havde Vokalen *y*. Derfor tror jeg heller ikke, at Runens ældste germanske Navneform kan have været **yhw* eller en anden Form med *y* i Fremlyd.

Jeg ser derfor nu ingen anden Udvei end den at antage, at Runens Navn i den ældste germanske, gotiske Runerække har været **ius*, Akkus. **iu*, og at dette Navn har betydet »Barlind, Taksus«.

Jeg formoder, at denne gotiske Form **ius* er dannet af en konsonantisk enstavelses Stamme **iw-*, af ældre **ihw-*. Jfr. mine Bemærkninger S. 48 f. om Navnet paa Runen for *t*.

Hvis Runen \mathfrak{J} i Urnordisk har havt Navnet **ihaz* eller **ihaz*, saa kan en saadan Form efter min Formodning forklares ved Overgang til *a*-Stammernes Bøining.

Naar jeg fremsætter den Mening, at Runen \mathfrak{J} i den ældste germanske, gotiske Runeskrift har havt Navnet **ius* og har betegnet Lyden *iu*, saa opstaar det Spørgsmaal: Hvorfor dannede man en egen Rune for *iu*, da man dog kunde betegne denne Lyd ved to Runer, Runen for *i* og Runen for *u*. Dette Spørgsmaal skal jeg i det følgende i Afsnittet om Runenavnenes Oprindelse søge at besvare.